

is gezien zijn verdere levenshouding eigenlijk heel voor de hand liggend. In zijn wel gepubliceerde geschrift over de erfzonde, bedoeld als een soort voorproef van *De Prostibulis*, betoogt hij dat de erfzonde niets anders is geweest dan de geslachtsdaad van het eerste mensenpaar. Ook deze stelling getuigt niet van originaliteit, want anderen — Agrippa von Nettesheim, R. Fludd — hadden haar eerder verkondigd. Het poneren ervan zou op zichzelf niet eens tot een rechtszaak hebben geleid. Veel meer heeft Beverland zich de woede van de predikanten op de hals gehaald door zijn anticlericale uitlatingen en door zijn twijfels over de authenticiteit van enkele bijbelpassages. Eruditie kan hem niet worden ontzegd. Dat hij libertijns van opvattingen was, is zeker. Maar een systeem-denker? De passages die De Smet hieraan besteedt, zijn boeiend om te lezen, maar overtuigen mij niet.

Th. J. Meijer

S. W. Verstegen, *Gegoede ingezetenen. Jonkers en geërfden op de Veluwe tijdens ancien régime, revolutie en restauratie (1650-1830)* (Dissertatie VU Amsterdam 1989; Amsterdam: VU Uitgeverij, 1989, x + 218 blz., ISBN 90 6256 821 1).

In de inleiding van het proefschrift waarop hij in 1989 aan de Vrije Universiteit promoveerde, constateert S. W. Verstegen terecht dat het recente, grootschalige onderzoek naar het stedelijke regentenpatriciaat in de zeegewesten ten tijde van de Republiek nog nauwelijks een pendant gevonden heeft in een bestudering van de rol van de adel op het platteland in de landprovincies (2). Wie nu verwacht en hoopt dat deze dissertatie een Gelders-rurale tegenhanger vormt van de inmiddels gerenommeerde Hollands-stedelijke elitestudies zal enigszins worden teleurgesteld. Want hoewel hij toch de indruk wekt deze studies tot voorbeeld te hebben genomen, behandelt Verstegen de edelen in het kwartier van Veluwe niet als een op zichzelf staande groepering waarvan het doen en denken in al haar facetten wordt bestudeerd, maar richt hij zich op één bijzonder aspect, namelijk de relatie tussen jonkers en ingezetenen op het Veluwse platteland. Daarbij beperkt hij zich ook niet tot het tijdvak van de oude Republiek. Met als uitgangspunt de begrippen van de socioloog Wichers tracht Verstegen na te gaan welke verschuivingen in de bezits- en machtsverhoudingen zich tussen 1650 en 1830 in dit deel van Gelderland hebben voorgedaan, met vanzelfsprekend speciale aandacht voor de ontwikkelingen tijdens de Bataafse-Franse periode.

Volgens het bestaande geschiedbeeld zou tijdens de Republiek de plattelandsbevolking in de oostelijke provincies in slaafse onderworpenheid hebben gezocht onder het tirannieke juk van uitbuitende, adellijke grootgrondbezitters. Deze voorstelling van zaken wordt door Verstegen wat de Veluwe betreft op overtuigende wijze bestreden. Op de vruchtbare kleigronden in de Velwezoom en langs de Gelderse IJssel overheerste inderdaad het grootgrondbezit van de jonkers, zo stelt hij, maar op de arme zandgronden in de rest van het kwartier was daarvan geen sprake. In die streken was het meeste land al sedert eeuwen in handen van de weinig welvarende, kleine boeren. De adel beheerste dus niet, om met Wichers te spreken, 'de toegang tot de grond'. Wat de jonkers daarentegen wel volledig in hun greep hadden, was het Veluwse plattelandsbestuur. Vanaf de zestiende eeuw waren zij er namelijk geleidelijk in geslaagd op lokaal niveau 'een oligarchisch, overherig en gesloten regime' (142) te vestigen, waarin geen plaats was ingeruimd voor de overige ingezetenen. Belangrijk was in dit opzicht de machtspositie die de adel zich verwierf bij zowel het uitzetten als het innen van de belastingen, een combinatie van

bevoegdheden die tot veel misstanden aanleiding gaf. Hiertegen kwamen de geërfden of grondeigenaren tijdens de zogenaamde Plooierijen aan het begin van de achttiende eeuw in verzet. Ofschoon zij er toen niet in slaagden de belastinginning geheel onder hun controle te krijgen, wisten de Veluwse geërfden, profiterend van de algemene politieke onrust in het gewest, toch te bereiken dat aan de ergste uitwassen een einde werd gemaakt. Onontbeerlijk voor het behalen van dit succes was de steun die zij ontvingen van de steden. Dit bleek eens te meer tijdens de oproeren van 1748 en gedurende de Patriottentijd, toen hernieuwde pogingen van de niet-adellijke geërfden om meer vat te krijgen op de belastinginning juist door het uitblijven van stedelijke assistentie mislukten.

Pas de Bataafse omwenteling bracht de radicale ommekeer. Voor de Veluwse jonkers brak nu de 'allerschrikkelijkste gesteldheid van tijd' (97) aan. Niet zozeer omdat er zich ingrijpende veranderingen in de bezitsverhoudingen voordeden — daarvan was op de Veluwe namelijk nauwelijks sprake —, als wel omdat zij van hun adellijke waardigheid en de daaraan verbonden privileges werden beroofd. Na 1795 onderscheidde de jonkers zich in niets meer van de andere voorname geërfden. Aan hun machtsvolkomenheid ten plattelande was voorgoed een einde gekomen. Overal op de Veluwe verdwenen de edelen uit het lokale bestuur en alle taken die zij zich tijdens het ancien régime hadden toegeëigend, kwamen weer in handen van de geërfden of althans van hun voormannen. Ook de belastinginning werd voortaan door hen gecontroleerd: volgens Verstegen hun 'grootste succes' (101). De heerschappij van de geërfden was permanent. Noch de 'reactie' van 1801, noch de restauratie van 1813 brachten daarin enige essentiële verandering. Toen de oude tijden niet weerom kwamen, verloren vele jonkers hun belangstelling voor het lokale bestuur en keerden allengs meer adellijke families het platteland de rug toe om zich te richten op de leidende functies op provinciaal en nationaal niveau. Daarmee is overigens niet gezegd dat de rol van de adel op de Veluwe na 1813 was uitgespeeld. Zowel getalsmatig als wat grondbezit betreft, was hij zeker niet op sverven na dood. De Bataafs-Franse periode betekende evenwel een breuk in zijn geschiedenis die niet meer te helen was. Voortaan zouden de Veluwse jonkers — baronnen nu — hun plaats als leiders van de plattelandsgemeenschap moeten delen met een bont gezelschap van lokale bestuurders, hereboeren, fabrikanten, landeigenaren en renteniers.

Zoals gezegd staat in *Gegoede ingezetenen* niet de Veluwse adel in al zijn facetten centraal, maar de relatie tussen jonkers en geërfden en de verschuivingen die daarin in de loop van bijna twee eeuwen zijn opgetreden. Ook vanuit deze optiek bekeken, komt de adel er echter wat bekaaid af. De aandacht en de sympathie van de auteur gaan namelijk meer uit naar de laatsten dan naar de eersten: uitgaande van de koppeling tussen grondbezit en politieke zeggenschap, 'één van de meest fundamentele politieke noties op het platteland' (143), herkregen de geërfden bij de omwenteling van 1795 de plaats in het bestuur die hun volgens Verstegen 'rechtens' (104) als gegoede ingezetenen toekwam. Deze ontwikkeling wordt, voor zover valt na te gaan — de lijst van geraadpleegde bronnen vermeldt alleen de archieven en niet de afzonderlijke stukken en ook de verwijzingen in de noten zijn te summier —, grotendeels beschreven aan de hand van seriële bronnen, resoluties en officiële verslagen. Van correspondenties en andere egodocumenten uit de rijke Gelderse familie- en huisarchieven is ogenschijnlijk weinig of geen gebruik gemaakt. Het beeld dat Verstegen van de relatie tussen jonkers en geërfden ten plattelande schetst, doet, een enkele anekdote en individuele wederwaardigheid daargelaten, dan ook nogal steriel aan en komt niet echt tot leven. Toch is *Gegoede ingezetenen*, ondanks de vele cijfers, bedragen, percentages, tabellen en grafieken, geen moeilijk leesbaar boek. Integendeel, het is met veel vaart geschreven en de auteur weet de aandacht van de lezer van begin tot eind vast te

houden. Wel vertoont het boek sporen van haastwerk. De merkwaardige plaatsing van de bronnen- en literatuurlijst, respectievelijk vóór en na de noten, alsmede het ontbreken van een index op persoonsnamen zijn daarvan voorbeelden ¹.

¹ In de in de zomer van 1990 onder dezelfde titel verschenen handelseditie van deze dissertatie (Gelderse historische reeks XIX; Zutphen: De Walburg Pers, 1990, 211 blz., ISBN 90 6011 704 2) is dit laatste euvel verholpen door toevoeging van een 'Register van auteurs- en familienamen' en een 'Register van aardrijkskundige namen en adellijke huizen'.

A. J. C. M. Gabriëls

P. Sonnino, *Louis XIV and the Origins of the Dutch War* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988, xii + 226 blz., £25,00, ISBN 0 521 24590 1).

Any scholarly work which deals with the *Rampjaar* of 1672 is bound to be of interest to Dutch readers, and the learning which has been packed into this book of 200 pages is enormous. In addition to an unrivalled knowledge of the French diplomatic documents, about twelve other national archives have been visited. As well as the diplomacy, the military preparations and the financial position, room has been found for the weather on the King's progresses, the suicide of Condé's cook when the fish for Louis's dinner failed to arrive on time, the illness of the King's children, and other news of the day. On the other hand, this must mean that for readers less knowledgeable than Professor Sonnino the need to clear a way through thickets of detail and many names makes the main path sometimes difficult to discern; and it is possible to take issue with the interpretation of some of the documents which are cited in profusion in the footnotes.

The book throws no light on Dutch policy. It is essentially a narrative of the development of French policy in the four and a half years before the beginning of the war of 1672. The decision to begin with the siege of Lille in August 1667 may be questioned. It might have been better to begin a few months earlier with the outbreak of the War of Devolution against the Spanish Netherlands, Dutch reactions to it and their influence upon Louis XIV. Colbert's 1667 tariff and the mutually conciliatory letters which Charles II of England and Louis each wrote to Queen Henrietta Maria in April 1667 could also have been mentioned. The omission means that the beginning of the process by which Louis, from being an ally of the Dutch and at war with England, became an ally of England in an attack upon the Dutch, is not described. Louis's decision to offer the 'alternative' as a solution to the war with Spain in September 1667 is not adequately explained, and his letter of 4 January 1668 offering a defensive alliance to Charles II is not discussed at all in the text, though it is cited in a footnote as one of 'Turenne's pressures'. A curiosity here is that Turenne, whom De Witt had thought of as a possible Captain-General early in 1666, was one of the earliest and most vehement proponents of a war with the States-General only two years later.

The consequence is that the Dutch War of 1672 is made to appear simply as Louis's 'war of retribution' against De Witt for the Triple Alliance of 1668; the word 'vendetta' is also used. But though such a motive was undoubtedly present, and Louis talked freely of punishing the alleged ingratitude and presumption of the Dutch, the war was more than that. The events of 1667-1668 had shown that the elimination of the Dutch was an essential preliminary to his plans for the absorption of the Spanish Netherlands, not a diversion from them. It is not really surprising that,